

הקדמה

אליעזר שביד

בעיית הלאומיות חוזרת לסדר יומן החברתי והפוליטי של האליטות המובילות בארצות המערב בכלל ובישראל בפרט. בהסתכלות שנייה נראה שלמעשה מעולם לא ירדה ממנו, אלא רק הוסוותה על ידי חיפוש תחליפים ללאומיות המסורתית, שקרנה ירדה עקב מלחמת העולם השנייה והגלובליזציה שנועדה לשקם את הריסות המלחמה ולמנוע את הישנותה.

בכך התגלם פרדוקס אירוני שהיום כבר אי-אפשר להתעלם ממנו: התפרקות האימפריאליזם הקולוניאלי הישן על ידי המרתו בהתארגנות התאגידית של השוק הגלובלי – שהעניקה למדינות המפותחות את היתרונות הכלכליים והפוליטיים של האימפריות, בלי האחריות הכרוכה בה – חייבה הקמה של משטרים לאומניים עריצים ומושחתים בארצות העניות המנוצלות של העולם השלישי ותמיכה בהם. בדרך זו החזירו המעצמות לעמים שחיו עד אז תחת שליטתן הישירה את זכויות ההגדרה העצמית והריבונות. מובן מאליו שלצורך זה נאלצו לתת לגיטימציה בינלאומית למשטרים הלאומניים המושחתים, הרי עמי העולם השלישי לא הבשילו מבחינה כלכלית, חברתית ותרבותית למשטרים דמוקרטיים-ליברליים; הרי אם היו כאלה, ספק אם היו מספקים את האינטרסים של המעצמות כל כך בזול! לכאורה סתרה לגיטימציה זו את המגמות האנטי-לאומניות והאנטי-לאומיות שהתפתחו במעצמות הקפיטליסטיות אחרי המלחמה, אבל אפשר להצדיק אותה באורח משפטני-פורמלי בשם העיקרון הליברלי של אי-התערבות בעניינים הפנימיים של מדינות אחרות, כל עוד הן שומרות, לפחות למראית עין, על החוק הבינלאומי שארגון האומות המאוחדות ערב לו, כלומר, כל עוד אין המדינות ה"אחרות" הללו פוגעות באינטרסים של המעצמות השולטות בארגון הצבוע הזה.

ההשלכות הבעייתיות של המוסר המדיני הכפול הזה על המציאות החברתית והפוליטית, הן במדינות העניות הן במדינות העשירות, הורגשו מיד. במדינות העניות התפתחו קנאה ואיבה שואפת נקם כלפי המדינות המנוצלות את עמיהן, שהתבטאה במהרה בתמיכה בטרור הבינלאומי, המאיים כיום על מדינות המערב העשירות. במדינות העשירות חייבו העקרונות הליברליים של הגלובליזציה לכבד את הזכויות הפרטיות של אזרחי המדינות העניות, נתיני האימפריות לשעבר, בכלל זה זכות ההגירה למדינות ששלטו בהם כדי למצוא את פרנסתם. הצורך הדוחק בעבודה זולה גם הוא לחץ

בכיוון זה, אלא שההגירה הבלתי מבוקרת עוררה את בעיית שנאת הזרים. מבחינת המדינות הקולטות את הזרים, זו היתה בעיית התפרקות הסולידריות האזרחית, שהיא היסוד החברתי ליציבות המשטרים הדמוקרטיים, תקינותם וחסינותם. נטיית האליטות המוטבות על ידי הגלובליזציה להתעלם מאידיה ומסכנותיה של הבעיה המפציעה עודדה את תחיית הלאומנות הישנה בקרב השכבות העממיות שקופחו על ידה, שכן למרות העלייה הכללית ברמת החיים, התרחבו הפערים בין המעמדות העליונים לתחתונים והאיבה ביניהם לא נעלמה. לא ארכו הימים ובמדינות המערב הליברליות צצו תנועות ימניות ניאור-פשיסטיות, ניאור-נאציות ואנטישמיות. אבל כל עוד נמשכה הגאות הכלכלית, ורמת החיים של רוב אזרחי המדינות העשירות עלתה בהתמדה במידה ניכרת, היה אפשר לעצום עיניים מול הסכנה או לצאת ידי חובה בהצעת חלופות תיאורטיות, דמוי מדעיות, לסולידריות הלאומית, כגון התיאוריה של "חברה אזרחית רב-תרבותית", שנראתה אידיאלית בעיני השכבות המוטבות על ידי הגלובליזציה, אך בלתי נסבלת לחלוטין מנקודת הראות של השכבות העממיות שאינן מוטבות על ידה. אלה היו מחירי הגלובליזציה המתבלטים היום גם בתחום היחסים בין המדינות העשירות למדינות העניות, גם בתחום קיטוב הפערים בין עניים לעשירים במדינות העשירות, וגם בתחום שנאת הזרים, שכן היום היא כבר מגבשת עמדות פוליטיות במפלגות החותרות אל השלטון. מהתפתחויות אלה ניתן להסיק שאין תחליפים להרגשת זהות קיבוצית המבוססת על לשון אם, הרגשת מולדת, תרבות נורשת מדורות וזיכרון היסטורי משותף; והרי זהות המבוססת על יסודות אלה היא מהות הלאומיות ההומניסטית.

מדינת ישראל קמה עם סיום מלחמת העולם השנייה כהגשמתה של שאיפת העם היהודי להשתלב בין מדינות המערב המפותח ולהיות ללאום עצמאי. אולם מבחינת העמים שהשתחררו משליטת המעצמות, ועל כן גם מבחינת המעצמות הללו עצמן, היתה ישראל מדינת לאום מערבית חדשה ובתור כזאת היא ממשיכה את הנוכחות המערבית הקולוניאליסטית במרחב הגיאופוליטי של עמי ערב. בכך התגלמה סתירה עמוקה: ישראל קמה להחזיר לעם היהודי את זכות ההגדרה העצמית בארצו; כל שכנותיה הערביות קמו לשם אותה מטרה, אבל ישראל שהתעמתה עם האומה הפלסטינית בארצה הוקעה על ידן. וכיוון שגם הן היו מסוכסכות זו עם זו, נהפכה שנאתן לישראל, שהוגדרה כראש גשר שהמעצמות הנסוגות השאירו אחריהן למקרה הצורך, לגורם היחיד המאחד אותן. הסתירה במעמדה של ישראל בין שכנותיה עוררה אפוא בעיה לאומית חמורה ומורכבת: כלפי פנים התעוררה הבעיה הלאומית של היחס אל ערביי ישראל; כלפי חוץ התעוררה הבעיה הלאומית של היחסים עם מדינות ערב; כלפי פנים וכלפי חוץ כאחד התעוררה בעיית היחסים עם מדינות המערב הנסוגות מן האימפריאליזם הישן ומן הלאומיות: ישראל

הזדהתה אתן ונשענה עליהן, ובמובן זה אכן ייצגה אותן, אבל דווקא בשל סיבה זו התחילו גם הן לראות בה נציגה בלתי לגיטימית של הקולוניאליזם שלהן, שעליו הן חייבות להכות על חטא אם רצונן לקיים את השפעתן בארצות שמהן נסוגו.

בבעיית היחסים בין ישראל למדינות המערב נכרכה כמובן הבעיה הפנימית של היחסים הנובעים מן התלות הכלכלית, הביטחונית והמדעית-הטכנולוגית של ישראל בארצות המערב, ושל היחסים עם יהדות התפוצות שהשנאה לישראל מאיימת ישירות עליה. הסכסוך בתחום פנימי זה לא התגלה בכל עוצמתו בשנים הראשונות להקמת המדינה. על רקע זיכרונות שואת יהדות אירופה ועל רקע התחרות בין מדינות המערב לברית המועצות על השפעה במזרח התיכון, נשמר איזון מסוים ביחסי המדינות האלה למדינת ישראל מזה ולמדינות הערביות מזה, אולם עם התעצמות השלכותיו של הסכסוך הישראלי-הערבי התגלו הסכנות והמתחים בכל עוצמתם.

מניתוח זה של מצב מדינת ישראל עם הקמתה נובע שהיא לא יכלה לוותר על האידיאולוגיה הלאומית שכווננה אותה. במחצית הראשונה של המאה ה-20 הניחה התנועה הציונית העולמית את יסודותיה על בסיסה של אידיאולוגיה לאומית ובנתה את הגשמתה על מוטיבציה לאומית טעונת ציפיות משיחיות. כאמור, המטרה היתה להחזיר לעם היהודי הגולה והנרדף את זכות ההגדרה העצמית הלאומית במולדתו ההיסטורית, לשחרר אותו מהעול המדכא, המשפיל והמאיים של עמי ארצות המערב שמאסו בו, ולשחרר את עמי ארצות המערב מנוכחותו הבלתי רצויה להם: על יסוד אינטרס גומלין זה זכתה הציונות לתמיכה הבינלאומית הדו-ערכית, שאכן אפשרה לבסוף את הגשמתה. שני מקורות הזינו את האידיאולוגיות ואת המוטיבציות הלאומיות בציונות: הלאומיות הליברלית של מדינות מערב ומרכז אירופה והלאומיות הסוציאליסטית שהתגבשה ברוסיה, באוסטריה ובפולין. שתי ההשפעות הללו התנגשו זו בזו וחוללו ב"ישוב" הארץ ישראלי פער עימותי עמוק בין מפלגות הפועלים למפלגות הקפיטליסטיות. אולם היה מכה משותף מוצק אחד שהצדיק, גישר ואפשר את הנחת היסודות ההתיישבותיים, הכלכליים והחברתיים-הפוליטיים להקמת המדינה, הוא תודעת אחדות הגורל של עם נרדף ומופקר להשמדה מפני שהוא חסר את הכלי הלאומי הנחוץ להגנה עצמית.

מלחמת העולם השנייה חוללה, כאמור, מהפך ביחסן של מדינות המערב הליברליות ללאומיות, אולם באותה שעה כבר היה אופיין הלאומי מגובש ברמה ובעומק ששוב לא נזקקו לתימוכין של אידיאולוגיה ממסדת ומגייסת. בהסתכלות ביקורתית לאחור ניווכח שהאליטות ה"מתקדמות" במדינות המערב יכלו להרשות לעצמן את ההתכחשות הזמנית ללאומיותן מפני שהיא היתה שרירה וקיימת, וכזאת היא גם היום. לעומת זאת, העם היהודי שעמד

על סף חורבנו לא יכול להרשות לעצמו את המחווה האידיאולוגית המתחסדת. בלי האידיאולוגיה והרגש הלאומי לא היה לבני העם היהודי בסיס איתן להתייבב עליו אפילו לצורכה של מחווה מתחסדת. תימוכיה של האידיאולוגיה הלאומית היו תנאי הכרחי להתגברות על הטראומה של השואה ולהשתקמות מתוצאותיה, ואילו הקמת המדינה על רקע טראומת השואה חוללה התרגשות לאומית בכלל העם היהודי בארץ ובתפוצות, וההתרגשות שהתעלתה למשיחיות סחפה גם את התנועות שהתנגדו בעבר לציונות. בזכות גאות רגשות הסולידריות הלאומית הצליחו האליטות הישראליות להדוף את הלכי הרוח הלאומיים והאנטי-לאומיים שהתחילו לנשוב מן האליטות ה"נאורות" הברתרמודרניות במערב. התפנית, שהתבטאה בגרסאות האידיאולוגיות והבלתי אידיאולוגיות של ה"פוסט-ציונות", התחוללה רק אחרי הניצחון הלאומי הגדול במלחמת ששת הימים. גם הערעור העמוק של אמון העם במנהיגותו הלאומית במלחמת יום הכיפורים תרם לכך. אך ייתכן שבגלל עוצמת הטראומה לא הוסבה תשומת הלב לגורם העיקרי שחולל את התמורה בעמדת המנהיגות הפוליטית והכלכלית הן כלפי הציונות הן כלפי האידיאולוגיה הלאומית שביסודה: המדיניות החברתית-הכלכלית הסוציאליסטית למחצה של ממשלות ישראל שקעה סוף סוף בביצת הביורוקרטיה שיצרה וקרסה בהסתאבותה, ואילו השאיפה להשתלב במדיניות הכלכלית-החברתית של ארצות הברית ושל השוק האירופי המשותף צברה עוצמה.

הישגי מלחמת ששת הימים יצרו את האופציה המעשית להשתלב בכלכלת השפע הגלובלית תוך כדי השוואת הרמה הטכנולוגית-המדעית, הכלכלית והצבאית של מדינת ישראל לרמה של מדינות המערב הקפיטליסטיות. כדרך הטבע גרמה השאיפה להשתלב בגן העדן החומרני של "הכפר הגלובלי" לקריסת המחסומים האידיאולוגיים והרגשיים שבלמו את השפעת הלכי הרוח האנטי-לאומיים. עתה הם מצאו לפניהם הכשרה פוליטית ולבבות פתוחים. אולם הבעיה החמורה שנכרכה בתפנית זו בקעה מתוכה מיד: בהשוואה להישגים הציביליזטוריים של ישראל עם הקמתה היו הישגיה עד מלחמת ששת הימים מרשימים ביותר, אבל אם בוחנים אותם באמת המידה של המינימום הנחוץ כדי להבטיח את קיומה של ישראל כמדינה יהודית לאורך ימים, היא עמדה, ועודנה עומדת, בתחילת דרכה. היא עדיין לא הביאה עלייה במידה הדרושה להבטיח את הרוב היהודי הנושא מדינה יהודית לאורך ימים; היא לא השלימה עדיין את משימת הקליטה החברתית-תרבותית של העלויות שהגיעו אליה בעבר ומגיעות אליה בהווה; היא לא הצליחה לסגור את הפערים העדתיים בחברתה; היא לא הצליחה ליישב את הסכסוך המתקטב והולך בין "דתיים" ל"חילונים", שהשפעתו על דמותה היהודית היא הרסנית במיוחד; היא לא הצליחה לפתור את בעיית מעמד אזרחיה הערבים, התובעים

לעצמם את זכות ההתבטאות הלאומית מעבר לזכויות האזרחיות הפרטיות; היא לא הצליחה ליישב את הסכסוך הלאומי, שהקצין ונהפך לסכסוך דתי המאיים על עצם קיומה; והיא לא הצליחה ליישב את הסכסוך עם מדינות ערב, המגלם בתוכו את אותו הסיכון. נוסף על כל אלה, כתוצאה מאי-הצלחת ההשתלבות במזרח התיכון הערבי העמיקו ניגודי האינטרסים בין ישראל למדינות השוק האירופי. גם בחוגי השמאל ה"מתקדם" וגם בחוגי הימין ה"נסוג" במדינות אלה נהפכה ישראל, בייחוד מאז ניצחונה במלחמת ששת הימים, לקטליזטור של אנטישמיות מוסווית כדה-לגיטימציה ודמוניזציה של מדינת ישראל. מתסמונת אנטישמית זו נובע איום ישיר על ישראל, ואיום מוסווה, אך חמור ומסוכן ביותר, על יהודי התפוצות, שכן החריפה ולא נפתרה גם בעיית מרכזיותה של ישראל כמדינה יהודית, שתפקידה לאחד את כל העם בתוכה וסביבה.

לסיכום, ישראל עדיין רחוקה מאוד מהגשמת יעדיה הלאומיים ומגיבוש זהותה כמדינת לאום יהודית-דמוקרטית. מכאן שנסיגה מן הלאומיות כאידיאולוגיה מעצבת מדיניות פנים ומדיניות חוץ ודעיכת הרגש הלאומי כמוטיבציה המלכדת את הסולידריות של העם שהמדינה קמה למענו, עדיין מאיימים על המשך התפתחותה ועל עצם קיומה. כאתראה נאזכר שהאליטות הדוגלות כיום ב"פוסט-ציונות" אידיאולוגית מדגישות בצורה בוטה את הדה-לגיטימציה לישראל כמדינה יהודית. הן תומכות בהמשך קיומה אך ורק כ"מדינת אזרחיה"; והרי מבחינתה של מדינה שקמה לפתור את מצוקות קיומו הפיזי ואת מצוקות זהותו העצמית של העם היהודי, משמעותה של עמדה כזאת היא התאבדות.

מכאן נובעת הרגשת הדחיפות להעלות לדיון מחדש את נושא הלאומיות, מהותה, בעיותיה ומעמדה במציאות זמננו. מכון ון ליר בירושלים כינס קבוצת חוקרים לצורך בחינה חדשה של השאלות ושל תחומי הדיון, ובעקבות עבודה זו נערך במכון כינוס בנושא "הלאומיות בעידן של גלובליזציה", והמאמרים שנכתבו בעקבותיו כונסו בספר זה. כמה מהמאמרים בספר מתמודדים ישירות עם האידיאולוגיה האנטי-לאומית שהשתגרה בהיסטוריוגרפיה ובחשיבה החברתית והפוליטית הברטר-מודרנית. לפי אידיאולוגיה זו, הלאומיות היא תוצר אידיאולוגי שרירותי, שנבע מאינטרסים כלכליים ופוליטיים של האליטות שהובילו את המהפך בחברה ובמדינה האירופית, על רקע המהפכה התעשייתית בראשית העידן המודרני. ההיסטוריונים החדשים טוענים נגד תקפותו של הרעיון הלאומי. לדעתם, עקב ההתפתחויות במדעים, בטכנולוגיה ובתקשורת בעידן הברטר-מודרני, היתה הלאומיות לאידיאולוגיה המגוננת על אינטרסים שליליים: התנגדות לקדמה, התנגדות לפתיחות נאורה, התנגדות להתחשבות ב"אחר", אם הוא יחיד זר אם הוא עם השואף לממש את זכויותיו וזכויות כל יחידיו, כגון הפלסטינים.

מן ההתמודדות עם תופעת הפוסט-לאומיות נובע ישירות הצורך לדון בהבחנה בין "לאומיות" ל"לאומנות". הבעיה התעוררה על ידי יישום הרעיון הלאומי בארצות המערב בעידן המודרני בצורות משטר שונות. כולן התיימרו להגשים אותם יסודות אידיאולוגיים כלליים של לאומיות ודמוקרטיה אך הגשימו אותם בדרכים ובצורות סותרות: טוטליטריות ("דמוקרטיה עממית" ו"פשיזם") מזה וליברליות מזה. על רקע משקעי מלחמת העולם השנייה ותוצאותיה, שגרמו כאמור לנסיגה מן הלאומיות, נדרשה בחינה מחודשת של היחס בין צורות ההגשמה ההפוכות של אותו רעיון, או מה שנראה לכאורה כאותו רעיון. מכאן נבעה ההבחנה בין "לאומיות" ל"לאומנות". הלאומיות במשמעות פוליטית-נורמטיבית או במשמעות חברתית-אורגנית הונחה ביסוד המשטרים הליברליים. מבחינתם נתפסה הלאומיות כצורת הגדרה עצמית של ישות קיבוצית, פוליטית-מסגרתית או עממית "אורגנית" – לא כערך עליון מבוקש לשמו אלא כאמצעי להגשמתם של הערכים שעיצבו את תרבות העם. הלאומנות במשמעות פוליטית-משיחית הונחה ביסוד המשטרים הטוטליטריים. אלה תפסו את העצמיות הקיבוצית כערך עליון דתי למחצה וראו בערכים המוסריים האישיים, החברתיים והפוליטיים אמצעי לקיום הריבונות הלאומית, להגברתה על כל הלאומים ולהאדרתה.

בהמשך נדונו הבעיות המרכזיות העומדות על סדר היום המדיני, החברתי והתרבותי של מדינת ישראל, מנקודת המבט הלאומית: בעיית הזיקה בין הזהות היהודית של המדינה ובין זהותה הדמוקרטית; בעיית הזכויות הדמוקרטיות של המיעוטים הלאומיים בישראל "היהודית והדמוקרטית", והשלכותיה על פתרון הסכסוך בין מדינת ישראל ללאום הפלסטיני ובינה לבין מדינות ערב; בעיית מרכזיותה של מדינת ישראל כמדינת כל העם היהודי, ושאלת יחסי ישראל עם יהודי התפוצות; ובעיית הזיקה בין לאומיות לדת במדינת ישראל על רקע הקיטוב בנושאי "הדת והמדינה" והיחסים בין "דתיים" ל"חילונים".

חלוקת הספר למדורים נעשתה, לנוחות הקוראים, לפי קרבה נושאית בין המאמרים ולא על פי מפתח הבעיות המרכזיות הנדונות בהם, שתוארו לעיל. למקצת הנושאים הנדונים הוקדשו מאמרים מסוימים, אך במקרים אחרים נדונו הבעיות בהקשרים של נושאים שהוצגו במאמרים שונים.

שני המאמרים בחלק הפותח את הקובץ, "לאומיות בעידן של גלובליזציה", מניחים לפני הקוראים את היסודות לדיון כולו הן מבחינת ההגדרות הנחוצות הן באשר לניסוח שאלות הדיון. אליעזר שביד מציב במאמרו את יסודות הדיון החדש בשאלות הלאומיות והתפתחותה מול האתגרים שהגלובליזציה והתפיסות הבת-ר-לאומיות מציבות לפניה. מעוז עזריהו ממשיך קו זה ובוחר באופן ביקורתי את הפוסט-לאומיות.

שלושת המאמרים בחלק השני של הספר "הלאומיות היהודית בזמננו:

מהות ותכנים" בוחנים היבטים שונים במהותה ובתכניה של הזהות הלאומית היהודית בזמננו. חדוה בן ישראל מתארת כיצד נתפסת תופעת הלאומיות היהודית על ידי מי שמתבוננים בה מבחוץ לעומת תפיסתה של ההווה הקולקטיבית הלאומית מבפנים, על ידי היהודים עצמם. גור אלרואי בוחן את הקשר בין ההווה של עם להווה של לאום מתוך הדיון במשמעויות החדשות שהיתוספו למושגים אלה במהלך התפתחותה של התפיסה הלאומית היהודית המודרנית. נפתלי רוטנברג בוחן את טיעונו של ישעיהו ליבוביץ בביקורתו כלפי הלאומיות החילונית ואת השפעתה של הגותו על התפתחותן של תפיסות פוסט-לאומיות.

החלק השלישי, שעניינו "זהות יהודית לאומית, ריבונות ודמוקרטיה", נפתח במאמרו של מתן אורם הבוחן את המציאות החברתית-הפוליטית באמצעות מהלך אנליטי בכמה יסודות תיאורטיים-ביקורתיים במחשבתו של יורגן הברמס ובוחן את תקפותם למציאות הישראלית. ראובן גרבר מציג אופן אחד של אידיאולוגיה חדשה, המנסה להציע בסיס חברתי נורמטיבי-דמוקרטי על יסוד אופציה של תפיסה רוחנית אידיאולוגית הנשענת על פרשנות של הרב אברהם יצחק הכהן קוק. אלחנן יקירה מבקש להציע את האפשרות שהריבונות, היינו המסגרת הפוליטית של המדינה היהודית, תתפוס את הבכורה הראויה לה ולמעשה תפתור את בעיית הזהות היהודית שנעשתה מורכבת במציאות של פזורה ללא מדינה.

רוב המאמרים שהוזכרו לעיל דנים בשאלות הלאומיות והזהות הלאומית בהקשר לאומי כולל, ואילו בחלק הרביעי והאחרון "זהות לאומית כגורם בידול בין קבוצות ובתוכן", כינסנו מאמרים העוסקים בזהות לאומית כגורם בידול בין קבוצות בעם היהודי או בתוך קבוצה או מגזר ספציפיים. יוסי טרנר נדרש לדיון בשאלת הזהות הלאומית במציאות של פזורה יהודית גדולה ומתוך כך ביחס שבין החיים בארץ לחיים בתפוצות, ובהשפעת מציאות זו על הגדרת הזהות הלאומית. קריאה חדשה בהגותו של אחד העם ובחינת עמדותיו לאור מציאות זמננו עומדים במוקד העיון במאמר זה. אודי לבל מציג את מחקרו על עיצוב הממלכתיות היהודית, ההיסטוריוגרפיה הממלכתית ואת מדיניות ההדרה של לוחמי האצ"ל והלח"י מגבולות הזיכרון הלאומי. את הספר נועל מאמרו של יואל פינקלמן המתאר לפנינו שתי קבוצות בציונות הדתית של היום – הציונות הדתית הימנית (הצד"י) והציונות הדתית השמאלית (הצד"ש) – ואת המתחים ביניהן בשל גישות שונות למדינה ולתפקידה בעיצוב הזהות הלאומית.

מטרותינו היו כדלהלן. ראשית, להעלות את נושא הלאומיות על סדר היום החברתי, הפוליטי והאקדמי של האליטות הפוליטיות, החברתיות והתרבותיות בישראל: להציג את הרקע, להבהיר את המושגים, ובעיקר להעלות לדיון מחדש את השאלות שפתרון שנוי במחלוקת ולהבליט את חשיבותו של

הדיון בנושא הלאומיות מנקודת הראות של השקפת עולם לאומית. שנית, להתחיל בדיון עצמו מזוויות ההסתכלות השונות כדי להזין ולכוון את השיח הציבורי ממגמת עימות קיטובי למגמת הידברות. ברור שאי-אפשר להציג בקובץ מסוג זה את כל ההיבטים ואת כל הסוגיות החשובות. אולם העורכים מאמינים שהספר המוגש לציבור המעיינים הוא עשיר, מחדש, מאתגר ומעורר דיו כדי למלא את שליחותו.

אנו מבקשים להעלות את זכרו של פרופסור ליאון שלף מבית הספר למשפטים והחוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה באוניברסיטת תל-אביב, שהלך לעולמו במהלך הכינוס במכון ון ליר בירושלים. איש ישר דרך, חוקר והוגה מקורי ורבגוני, שביקש לתרום להעצמתה של הזהות הלאומית מתוך פרשנות ליברלית של מקורותיה היהודיים.

תודה לפרופ' גבריאל מוצקין, ראש מכון ון ליר בירושלים. תודה רבה לדפנה שרייבר על הסיוע בעריכה ועל מעורבותה בתוכן ובארגון, ולשירה קרגילה על ארגון הכנס. תודה רבה לכל כותבי המאמרים בספר. תודה לשלמה טיקוצינסקי על הסיוע בעריכה. תודה לעורכת הלשון נילי לנדסברגר. תודה ליונה רצון על מעורבותה בהפקה ועינה הטובה. תודה לשרה סורני, מנהלת הפרסומים במכון ון ליר בירושלים, על עבודתה המסורה והמקצועית, משלב איסוף המאמרים והעריכה ועד להוצאה לאור.

זהותו הלאומית של העם היהודי איננה קופאת על שמריה: היא מגיבה לתהליכים גלובליים וליחסים בין קבוצות, ומושפעת מן המציאות היומיומית המורכבת והמגוונת בישראל. אנו מקווים ומאמינים שהקוראים ימצאו בספר זה נקודות מבט ותובנות חדשות שיעוררו את הדיון בשאלות רלוונטיות שאין אנו בני חורין להתעלם מהן.

מכון ון ליר בירושלים, חורף התשס"ח